

OM STROFFORMER
OCH RIM
I DEN NORDISKA
BALLADTRADITIONEN

AV

BENGT R. JONSSON

N. O. Mauritzons Boktryckeri AB, Stockholm 1977

Om strofformer och rim i den nordiska balladtraditionen

Till balladens formlära

Av Bengt R. Jonsson

§ 1

Otvivelaktigt återstår mycket att säga om balladernas innehåll. Förhoppningsvis kan den nu färdigställda *TSB*¹ i någon mån underlätta sådana forskningar. Men jag kan göra Otto Anderssons ord till mina: "Det är även min uppfattning, att formen, vid sidan av innehållet, är grundläggande för folkdiktsforskningen".² Jag är helt övertygad om, att studier som i högre grad än hittills tar hänsyn till såväl form som innehåll och stil kan avslöja ännu dolda mönster inom den nordiska balladens historia, särskilt om vederbörligt intresse därvid också ägnas källornas art och traditionens viktiga roll.³ Här väntar stora och spännande uppgifter. Dessa *notationes*, som i denna omgång omfattar §§ 1—100, handlar dock, titeln likmätigt, enbart eller i varje fall företrädesvis om formen, dvs. strofbildning och rimprinciper.

§ 2

Beträffande balladens strofformer brukar man som en fullt försvarlig sammanfattning säga, att huvudformerna är två- resp. fyrradig strof med slutomkväde samt att tvåradningen dessutom ofta är försedd med mellanomkväde; särskilt under det senaste kvartssekle har man jämte dessa former räknat med en speciell s. k. upprepningsstrof, uppträdande i tre något olika gestalter.

¹ B. R. Jonsson, S. Solheim & E. Danielson, *The Types of the Scandinavian Medieval Ballad*. Oslo & Sthlm 1978 (Skrifter utg. av SVA 5).

² O. Andersson, *Upprepningsstrofen* (Budkavlen 1950, tr. 1951), s. 1.

³ Detta uttalande innebär mera ett erkännande än en underskattning av de insatser som gjorts av Ek, Frandsen, Otto Andersson m. fl.

Låt oss först i korthet se på dessa huvudformer!

I) Tvåradig strof med mellan- och slutomkväde:

Samsing och hans Moder sittia öfwer bord
— I roo och i land —
dhe snacka så många skiemptes ord.
— Med' Bölljan leker så wijda.

Hör du Samssing hwad Jag spörja må
— I roo och i land —
hwar wil du dricka til Juhl i åhr.
— Med' Bölljan leker så wijda.

(KB:s visbok i 4:o, nr 20)

Denna form kallar jag **2 a.**

II) Tvåradig strof med enbart slutomkväde:

Dæ búr ein kungje í Karlsbý,
han haver en datter, som heder Maalfrí.
— Men søen gaar under.

Dæ beilar ti hennar dei kungens menn,
ingen saa ville hó hava av dem.
— Men søen gaar under.

(S. Bugge, Gamle norske folkeviser, nr XXV)

Denna form kallar jag **2 b.**

III) Fyrradig strof med enbart slutomkväde:

Essbiörn Prude och Ormen stark
dricka wijn i Halle
Kom en goder Gångekarl
— Wijda slår man Tiählen öfwer Issland.

Sitt i fredh Essbiörn Fewen kiempe
öfwer brede bord
Wil du lähna mig huss i Natt
så ästu kiempe godh.
— Wijda slår man Tiählen öfwer Issland.

(KB:s visbok i 4:o, nr 51)

Denna form kallar jag 4.

IV) Upprepningsstrof, form A:

Och Wendel-rodt och Sølffuer-lad
dy sidder y deris burre gladt.
— Det er saa faurt om sommerenn.

Och Sølffuer-lad
di sidder y theris burre glad.

Stolt Sølffuer-lad guld hon giorde,
och Vendell-rodt gredt saa saare.
— Det er saa faurt om sommerenn.

Hun giorde,
och Vendell-rodt gred saa saare.
”Sig mig, Vendel-rod, søster min!
hui falmer fauffre kinder dinne?”
— Det er saa faurt om sommerenn.

(DgF 274 A)

Strofformen är tvåradigens, men — med självklart undantag för den första strofen — inleds varje strof med en upprepning av slutet i närmast föregående strof. Det är halvannan rad eller åtminstone sista raden jämte föregående rads slutord, som på detta sätt upprepas. Stroferna har enbart slutomkväde. Denna form kallar jag UA.

V) Upprepningsstrof, form B:

Sigmundur fyrer austann folld
— j tunum
einginn þeirra viller hana med runum.

Austann folld
hann visste ei ædra mann ä molld
Sigmundur talar vid modur þä
— j tunum
einginn þeirra viller hana med runum.

Mödur þä
hvar skal eg mjer brudar fa?
Walgardur ä sier dætur þriar
— j tunum
einginn þeirra viller hana med runum.

Dætur þrjar
 einnrar mattu vilja fa.
 heimann þjuggust riddarar tolf
 — j tunum
 einginn þeirra viller hana med runum.

(Íslenzk Fornkvæði, ed. Helgason, I, s. 35)

Senare hälften av varje strofs slutrad upprepas i följande strof och följs där av en ny hel rad, med vilken den bildar ett rimpar; sedan följer en tredje rad, som ej rimmar med de nämnda utan med den nya raden i påföljande strof. Visornas första strof kan bestå av en enda rad (som i exemplet ovan) men också av tre rader (som t. ex. i DgF 45 [A]). Stroferna har enbart slutomkväde. Denna form kallar jag **UB**.

VI) Upprepningsstrof, form C:

In kom Iungfrun gångandes
 Medh bara fothen ståndandes
 Hiwij stään j medh baran footh
 — Alt som lijfuet lyster.

Huij stään I medh baran footh
 Kan här ingen rådhe booth
 Sitt tigh på mijn kistå
 — Alt som lijfuet lyster.

Sitt tigh på mijn kistå
 Maka will iagh tigh läste
 göra will iagh tigh skonar ny
 — Alt som lijfuet lyster.

(KB:s visbok i 16:o, nr 17)

Denna form skiljer sig från den föregående, **UB**, endast därigenom att det är hela slutraden i varje strof, som upprepas i form av inledningsraden till den påföljande. Denna form kallar jag **UC**.

§ 3

Huvudformerna I—III, de två- och fyrradiga stroferna utan radupprepning, förekommer stundom utan omkväde. Ofta, och när det gäller tvåradningen i regel, rör det sig om varianter av visor, där andra varianter är försedda med omkväde(n). I åtskilliga andra fall — och

det gäller således främst fyrradingen — har vistyperna kanske aldrig haft omkväden, men man får här även räkna med möjligheten att existerande omkväden negligerats vid ned- eller avskriften. Omkvädeslösa former kallar jag **2 u** resp. **4 u**.

Omkvädeslösa varianter av ballader på upprepningsstrof syns inte finnas.⁴

I ovanstående genomgång har ej hänsyn tagits till de i fack- och handbokslitteraturen flitigt ventilerade "Stolts Elin"-strofen (också kallad "Aage og Else"-strofen) resp. "Liden Karen"-strofen. Det rör sig här om rent metriskt-prosodiska särformer inom de givna huvudformerna; beträffande antalet versrader och omkvädesrader samt placeringen dem emellan uppvisar dessa ingenting egenartat.

Vid sidan av de sex huvudformerna finns ett flertal andra, som dock är tämligen sporadiskt representerade i källmaterialet. Vissa av dem är rentav företrädade blott av ett enda belägg. Dessa mindre frekventa former är följande sju, varvid jag låter numreringen fortsätta från § 2.

VII) Tvåradig strof med inlednings- och slutomkväde:

— Saa well heey!
 Stallt Ellind buor seg vde wed aa,
 och hyndder ridder bieeggell buodde till och fraa.
 — Saa saare daa sørgger staallt Ellind.

— Saa well heey!
 Och hynnder rydder beeggell buod till och fraa,
 hynnd rig her Pedder hand gjør och saa.
 — Saa saare daa sørgger staallt Ellind.

(DgF 337 A)

VIII) Treradig strof med mellan- och slutomkväde:

Stoltt Sescele er ett rosenblodtt,
 — i skoffuen —
 saa thitt gør hun mitt hiertte glatt;
 thi gleder iegh migh y allen stadtt.
 — Saa gonges hun ham ey aa.

⁴ Se dock skämtvisan (i UA-form) KB:s visbok i 16:o, nr 20, vilken just på grund av brist på omkväde utelämnats ur TSB.

Stolltt Cetzzele tager sin lille smaa-dreng,
 — i skoffuen —
 hun sender her Timandtt buden y-gien:
 "Thu sigh ham aff mitt lønlig men!"
 — Saa gonges hun ham ey aa.
 (DgF 400 B)

Alla tre versraderna rimmar med varandra. Se vidare § 7.

IX) Fyrradig strof med mellan- och slutomkväde:

Der boer en saa rig en ridder
 for søndenn under lide;
 — der mand skulle y di venniste vinde —
 hand haffuer saa venn enn datter,
 och ingenn vil hand hinde giffue.
 — I-huor tho sellenn och der di findis.

Det spurde herre Erland,
 och saa da redt hand didt:
 — der mand skulle y di venniste vinde —
 "Hør du, herre Bunnii!
 du giff mig datter din!"
 — I-huor tho sellenn och der di findis.
 (DgF 289 C)

X) Fyrradig strof med två mellanomkväden samt slutomkväde:

Faderinn spurdi son sinn ad.
 — meinbuger bæga mer frä brüdi —
 Seigdu mer þinn harm jstad
 — Eg er því hriggur enn shialdan gladur —
 þú ei leikur þú ei hlær
 þú þer onga shemtun fær.
 — sorginn mig ludi sorginn ad mig lüdi.

Kiæri fader sit hia mer.
 — meinbuger bæga mer frä brüdi —
 medan eg seigi minn harminn þier
 — Eg er því hriggur enn shialdan gladur —

þú selder mig a heidid land
 einum ríkum greifa i hand.
 — sorginn mig ludi sorginn ad mig lüdi.
 (Íslenzk Fornkvæði, ed. Helgason, III, s. 254)

Kuplettrimmen visar, att den fyrradiga strofen uppkommit genom en addition av två tvåradiga strofer.

XI) Upprepningsstrof med två mellanomkväden och ett slutomkväde:

Hr. Yver han rider i Rosenslund,
 — bi en liden Stund! —
 der møder ham Hr. Alland i samme Stund.
 — des vil vi tal' —
 Hr. Alland med sin' mange Svend'.
 — I danser vel!

Hr. Alland med sin' mange Svend',
 — bi en liden Stund! —
 han slog Hr. Yver, for han var jenn'.
 — des vil vi tal' —
 "Ja nu har vi den Gjerning gjort,
 — I danser vel!

Ja nu har vi den Gjerning gjort;
 — bi en liden Stund! —
 hvem tør Fru Else de Tínder før?"
 — des vil vi tal' —
 Det sa svaar' den lidel Smaadreng
 — I danser vel!

(DgF 296 A)

Denna form är, utom beträffande antalet omkväden, densamma som UC (VI).

XII) Femradig upprepningsstrof:

Palli hand vogner om midnat,
 och talde hand til sin kiere:
 "Mig haffuer drømbtt saa underlig,
 Christ raade, huad det skal sede!
 Mig drømbte om di falker toe.
 — I toerne och i blomster.

Mig drømte om di falke toe,
 di haffde mig spende i midie;
 mig tøchte, di vilde biørne
 di wille mig sønder slide.
 Den ene hand mig i midie wou.
 — I toerne och i blomster.

Den eene hand mig paa hoffuedet hug,
 hand brødis med mig saa lenge;
 den anden hand slog mig
 med hans forbandede ram.”
 Vaagen laa Palli hans venne hustrue.
 — I toerne och i blomster.

(DgF 324 B)

Variationen i den inledande upprepningsraden i textens tredje strof är den enda i texten. — Principen är för denna form densamma som i UC (VI), men strofkärnan är här fyrradig och inte tvåradig som i UC.

XIII) Treradig strof med upprepning internt inom strofen och med tre omkväden:

Der stander en skøn rider o kongens gard
 — roser oc edelige blommer —
 oc strax en skøn iomfru for handen mon staa
 — de tiener de vær —
 oc strax en skøn iomfru for ham mon staa.
 — De tienner de matte vider kom.

”Skøn iomfru, skøn iomfru spiel telling med mä,
 — roser oc edelige blommer —
 min heune hat setter ieg mod dig
 — de tiener de vær —
 min heune hat setter ieg mod dig.”
 — De tienner de matte vider kom.

(DgF 238 U)

Samtliga dessa former VII—XIII förekommer i visor, där andra varianter uppträder i någon av huvudformerna. De får sannolikt betraktas som mera tillfälliga novationer med begränsad utbredning och med melodiernas struktur som den primärt formgivande faktorn.

Av intresse är särskilt formen VII med dess inledningsomkväde (da. forkväd) "Så vel hej". Förutom i den citerade texten DgF 337 A förekommer det med samma lydelse i DgF 25 och DgF 373 [A]⁵ samt i en svensk text av skämtvisan om "allehanda ämbetshustrur" (KB:s visbok i 8:o, nr 36; såsom varande "not narrative" exkluderad i TSB).⁶ Ett likartat inledningsomkväde, "Johaij", finns i en annan svensk skämtvisa (Harald Oluffsons visbok, nr 39) på det omtyckta temat "den bakvända världen" (*mundus inversus*), även denna "not narrative" och därför ej med i TSB. Man vågar nog med ganska stor säkerhet förmoda, att dylika utropsartade inledningsomkväden egentligen är koreografiskt betingade.⁷

§ 4

Mera hörande till frågan om omkvädenas art än till frågan om strof-former är de fall, där (de i sådana fall mer eller mindre växlande) omkvädena utgör en integrerad del av strofernas episka innehåll och därmed delvis förlorar sin (textliga) omkvädeskaraktär, t. ex. "Lave og Jon" (TSB F 11).⁸ En av dessa visor, riddarviseparodien "Fusentass" eller "Finnkomfusenføj" (F 8), utmärks dock av en säregen yttre form, vilken får karakteriseras som oregelbunden och ramsartad.

§ 5

Bland omkvädena — som eljest främst behandlas i § 12 — eller i varje fall bland uttrycken med omkvädesfunktion finns sådana av typen "trallalla", "fallerallanlej", etc. Dessa kallar jag *trallrefränger*. I strof-formssammanhang är det intressant att notera, hur dessa trallrefränger stundom är förenade med en upprepning av strofens sista versrad. Ett exempel är DgF 238 D:

⁵ Det skall anmärkas, att DgF 337 A och 373 [A] borde ha upptagits under "Så vel hej" i omkvädesregistret i DgF XII, s. 89, där de nu saknas.

⁶ Sammanställningen av de nämnda inledningsomkvädena gjord redan av Grundtvig i DgF I, s. 351, och III, s. 800. — Den danska texten av skämtvisan (Skv 17; Grüner Nielsen, Danske Skæmteviser LXIII) har formen 2 a.

⁷ Jfr Steenstrup, Vore Folkeviser, s. 78 f (med tyskt jämförelsematerial) och Ek, Den svenska folkvisan, 1924, s. 12.

⁸ Se vidare § 12.

Skjøn Jomfru sidder i Bure
 og stikker Guld paa Skind:
 og frem kom der en Baadsmand,
 hun bød ham stige ind.
 — Hejtsom falladerallala, Hejtsom falladerallala —
 Hun bød ham stige ind.

Ovanligt är inte, att endast senare delen av versraden upprepas:

”Hör du nu becki båtsman, va ja nu säger dig.
 vill du inte spela gulltärning med mig?”
 — hej hopp fadirallallej, hej, fadirallallallej —
 Gulltärning med mig.

(FSF V:1, nr 51 F)

Denna upprepning sker således — till skillnad från i upprepningsstrofen — *inom* den enskilda strofen; den kan benämnas *internupprepning*.

Tämligen unikt är att en sådan internupprepning förekommer med tre omkväden, såsom i DgF 404:

Ridderen rider i Enge
 — Rosor og Liljer —
 der mødt' ham Jomfru vænne,
 — det var saa skøn —
 der mødt' ham Jomfru vænne.
 — Det var saa skøn en Lilje.

§ 6

Hösten 1286 blev den danske kungen Erik Klipping mördad i en lada i Finderup nära Viborg i Jylland. Hnädelsen besjöngs i visan eller rättare visorna om Marsk Stig (DgF 145; TSB C 14), de kanske mest berömda av Danmarks ballader. ”Ingen anden dansk Folkevis vil, efter mit Skjøn, kunne gjøre denne om Marsk Stig Rangen stridig”, skriver Svend Grundtvig i inledningen till DgF 145.

Men också kungamordets efterspel har skildrats i visform. Ett antal danska stormän anklagades för mordet och dömdes fredlösa. Till dem hörde Erik Klippings camerarius eller cubicularius, d. v. s. kammarjunkare, Rane (Ranild) Jonsen. Han greps och avrättades i Roskilde 1294, en händelse som antecknades i de flesta danska annalböcker.

Härom handlar visan "Ranild Jonsens Endeligt" (DgF 149; TSB C 20), som väl kommit i skymundan för de mäktigare Marsk Stigvisorna och som i varje fall knappast hört till de mera uppmärksammade numren i DgF. Ernst von der Recke kallar visan "lidet paaagted" och tillägger — i enlighet med sina tveklöst uttalade estetiska värderingsnormer — "med Grund".⁹ Dock har visans historiska innehåll behandlats av forskningen,¹⁰ och inte minst utformningen har blivit tämligen ingående diskuterad. Till sin nya form syns mig emellertid visan erbjuda så intressanta problem av delvis principiell natur, att den förtjänar förnyad granskning.

Visan föreligger i fyra versioner, DgF 149 A—D. A är hämtad ur Anna Basses visbok från början av 1600-talet, B ur Jens Billes (tidigare mindre korrekt kallad Sten Billes) visbok från 1550-talet, C ur den s. k. Rentzels vishandskrift, en samling som Anders Sörensen Vedel på 1580-talet upplade för sin kända Hundredvisebog, tryckt år 1591. D-texten är den i Vedels utgåva tryckta, vilken bygger dels på avfattningen i Rentzels handskrift, dels på en nu förlorad källa.

DgF 149 är till strofformen en ordinär ballad, en fyrradig visa med omkväde (4). Dock växlar omkvädet i dess fyrtioen strofer. "Nu haffuer Rani leffued den thid, som eder ere spaaed for lanngen" står det under inledningsstrofen, "Ald den sorrigh, der ieg berer, der ere for syndern mine" hör till stroferna 35 och 38—41, "Herre Gud beuare min børn saa smaa och saa min hiertenss-kiere" till strof 36 samt "All den sorrig, der ieg ber, ded er for min hiertenss-kierre" till strof 37.

DgF 149 C och D har en annan uppbyggnad: de består av tio sexradiga strofer utan omkväde. B-texten, också den omfattande tio strofer utan omkväde, har en växlande strofform. Sålunda är stroferna 3, 4, 7—10 sexradiga, 1, 5 och 6 fyrradiga, under det att strof 2 har fem rader. C och D samt de sexradiga stroferna i B är tydligen avsedda att följa rimschemat a b c b d b.

Den sexradiga formen travesterades i en visa om Danmarks köpstäder på så sätt att städernas namn sattes in i stället för personnamn och

⁹ Danmarks Fornviser IV, s. 130.

¹⁰ Förutom av Grundtvig i DgF av J. Martensen i [Dansk] Historisk Tidskr. 4. R. IV, 1873, s. 151—56, av A. D. Jørgensen i Nordisk Månedsskrift 1875, II, s. 345—50, 357—59, av H. Schück i Nordisk Tidsskrift 1893, s. 21 ff (omtr. i dens. Ur gamla papper II, 1894, s. 79 ff, och dens., Svenska bilder II, 1940, s. 76 ff) samt av H. Grüner-Nielsen i DgF X, s. 362 f.

pronomina i Ranevisan. Första strofen ur båda visorna skall återges för att klargöra förhållandet:

Det springer nu saa vide om Land,
 at Ranild er tagen til fange:
 Hand haffde icke kommen fra Hielm i Aar,
 haffde hand vist det skulde saa gange:
 Nu giøris paa Ranild det ynckeligst Mord,
 som hannem er spaad for lange.
 (Ranevisan enl. Vedel)

Oc det springer nu saa vide om Land,
 Rensborg er tagen til fange:
 Slessuig kom icke til Husom i Aar,
 haffde Flensborg vist det skulde saa gange:
 Sønderborg maa lide ynckeligste Mord,
 som Obenraa vaar spaad for lange.
 (Köpstadsvisan enl. Vedel)

Liksom de sexradiga versionerna av Ranevisan omfattar Köpstadsvisan tio strofer. Den föreligger i Langebeks kvartohandskrift i en nedteckning från 1570-talet och i den ovannämnda Rentzels samling samt trycktes av Vedel 1591. Visan ifråga representerar det äldsta belägget för existensen av Ranevisans rent sexradiga form och ger dessutom viss belysning åt den sistnämndas text. Grundtvig har också avtryckt Köpstadsvisans texter som ett tillägg till DgF 149.

Ranevisan är unik bland ballader. Ingen annan medeltidsballad föreligger i versioner om sexradiga strofer. Det är därför naturligt att de forskare, som ägnat visan uppmärksamhet, sökt förklara dess speciella formförhållanden.

Svend Grundtvig anser den fyrradiga formen vara den ursprungliga, av vilken den sexradiga är en förvanskning, och anser sig vidare kunna påvisa denna förvanskning skett.¹¹ Hans resonemang är följande. D är regelbundet sexradig, och dess rim kan väl stundom halta men är vanligen oklanderliga. C har också sexradig form, men i denna text rimmar stundom rad 6 inte alls med 2 och 4. B står "et Trin længere tilbage" genom sin växlande strofform. A, slutligen, har normal fyrradig balladform. Dess omkväde skiftar i olika avsnitt av visan, men det finns

¹¹ DgF III, s. 418 ff.

andra ballader med skiftande omkväden. Omkväden av detta slag står i nära samband med de strofer vartill de är knutna, de går "ind i Talen, uden dog at gribe ind i Handlingen". De "tilhøre Omkvædets mest udviklede Form". I Ranevisans A-version svarar omkvädena metriskt mot två versrader i strofen, och därav kommer det sig, att omkvädenas "oprindelige Væsen er blevet halvt forglemt i B, endnu mere fordunkelt i C og ganske udslettet i D, saa vi isteden for de fireliniede Vers med Omkvæd have faaet lutter sexliniede Vers." En sådan förvandling kunde så mycket lättare inledas som omkvädena på några ställen råkade med strofernas rimord i A-texten.

Om Grundtvig sålunda anser, att A-versionen är visans ursprungligaste, har A. D. Jørgensen en annan uppfattning: "Det vil dog snart ved en nærmere betragtning vise sig, att den vidtløftigere form er af langt senere oprindelse, den er opstået af den kortere ved en række indskud, tildels af meget ringe værd".¹² Dock anser också Jørgensen, att den fyrradiga strofformen är äldre än den sexradiga i visan. Även Henrik Schück framhåller,¹³ att visans tio strofer växte ut till fyrtioen, d. v. s. han förnekar A:s ursprunglighet. Schück undviker emellertid att yttra sig om själva strofformen.

I Danmarks Fornviser tar Ernst von der Recke ställning till Ranevisans formproblem.¹⁴ Visan finns, påpekar han

i fire Opskrifter, af hvilke dog de tre sidste, B—D, der i høieste Grad ere fordærvede, kun indeholde en Begyndelsesstrophe og en intetsigende Slutning, og hvis uregelmæssige, oftest 6-liniede Stropheform ikke tilhører vor episke Fornsang. Vidt forskjellig fra dem er A...; denne, som er paa 41 fireliniede Stropher med Omkvæd, synes metrisk regulær; Grundtvig erklærer den for oprindelig og samtidig. Om dette kan imidlertid næres begrundet Tvivl.

Om ock Recke betvivlar A-textens höga ålder följer han tydligen Grundtvig däri att han betraktar den fyrradiga formen som den ursprungliga eller i varje fall riktiga: den rekonstruerade texten i Danmarks Fornviser utgörs av femton fyrradiga strofer (med ett genomgående omkväde).

¹² Nordisk Månedsskrift 1875, II, s. 345.

¹³ Ur gamla papper II, s. 96 (och motsv.).

¹⁴ Danmarks Fornviser IV, s. 132 f.

Redan tio år före Reckes ställningstagande hade Hans Brix¹⁵ framställt en helt ny åsikt. "Grundtvig mente", skriver Brix, "at Digtet var skrevet som regelret Folkevis med Omkvæd; dette er imidlertid ikke rigtigt; man behøver ikke bruge mange Ord for at godtgøre, at det oprindeligt er skrevet i en sekslinjet Strofe...". Som eksempel væljer han indledningsstrofen i A:

Ded springer nu saa wide om land,
adt Ranill ere thagen thill fange:
haffde hand icke komen aff Hielm i aar,
thett haffde hanem icke saa gangem.

"Det er øjensynligt at Omkvædeslinjen er en Sammenstilling af de to sidste Linjer af Strofen, der i alt har seks Linjer". Brix konkluderar, att balladformen här "har godtgjort sin Evne til at omskabe et Digt af en anden lyrisk Type i sit eget Billede, saaledes at det gradvis tvinges til at antage firlinjede Form med Omkvæd".¹⁶

Under det att Recke inte nämner Brix' undersökning, accepteras dennas resultat helt av dem som senare uttalat sig om visan, H. Grüner-Nielsen¹⁷ och Helge Toldberg.¹⁸ Grüner-Nielsen skriver: "Som framhævet af H. Brix behøver man kun at see paa første Strofe i A og sammenligne med tilsvarende Vers i BCD for at blive klar over, at A i Virkeligheden har taget sit Udgangspunkt fra en sekslinjet Strofe". Toldberg ifrågasätter om Ranevisans omarbetning med hänsyn till strofstrukturen utgör ett isolerat fall eller om under 1500-talet, balladernas första nedskrivningstid, också andra visor i ursprungligen skiljaktiga stroffer ändrats efter balladens mall.

Det är således två helt olika uppfattningar som kommit till uttryck beträffande Ranevisans formhistoria. En ger prioritet åt den fyrradiga strofformen (Grundtvig, Jørgensen, Recke),¹⁹ den andra åt den sexradiga (Brix, Grüner-Nielsen, Toldberg). Den sistnämnda åsikten har aldrig bemötts, den "synes at være forskningens sidste ord", som Toldberg uttrycker saken.

¹⁵ "Ranild Jonssons Endeligt" (i förf:s Vers fra gamle dage, 1918, s. 141—147).

¹⁶ A.a., s. 144.

¹⁷ DgF X, s. 362 f.

¹⁸ Den danske rimkrønike og folkeviserne (Da Stu 1958, också som Meddelanden från Svenskt visarkiv 7), s. 12.

¹⁹ I sitt arbete Danmarks Literatur i Middelalderen, 1896, s. 157 n. 13, refererar J. Paludan Grundtvigs åsikt utan invändningar.

Alla som uttalat sig speciellt om A-texten är med undantag Grundtvig eniga om att den är en relativt sen bearbetning, vilket syns framgå av såväl historiska som stilistiska skäl. I Anna Basses visbok följer den omedelbart efter visan "Rane Jonsens Giftermaal" (DgF 148; TSB C 19), och i denna visbok har tydligen de båda visorna dragits ut så mycket som möjligt.

Men om vi fastslår A:s karaktär av sen och utdragen bearbetning, tvingas vi därför till antagandet att den fyrradiga formen först sent eller rentav just med A kommit in i visans historia? Inte enligt min mening.

Först måste det sägas, att jag ställer mig skeptisk till Brix' teori om en *gradvis* utveckling från strofform till en annan. Mera troligt är att visan vid ett bestämt tillfälle omarbetats i ena eller andra riktningen. Ett byte av melodi kan här ha varit av stor betydelse.

Ser vi på de sexradiga stroforna, är det påfallande att rad 6 i ett flertal strofer inte alls rimmar med raderna 2 och 4 (som inbördes rimmar bra), ett förhållande som redan Grundtvig påpekade. Men också innehållsligt är det något anmärkningsvärt med de sexradiga strofornas två sista rader. Om man återger DgF 149 B på så sätt, att i de strofer som har mera än fyra rader endast de fyra första raderna medtas, får den följande utseende.

1. Thett fluer nu uddt saa viide om land,
att Ranne hand er fongen:
icke hagde hand komitt aff Hielm y aar,
hagde hand west, thett skulle saa gongit.
2. Ledde thii Ranne y stuen indtt,
hand bød god dag syn herre:
Christ signe ether, y danne-suenne,
som mig haffuer fongitt mett ære.
3. Myndis y thett, koning Christofferssen,
wii ware fuld gode saatte:
ieg bar ether saa løsteliig y myn faffn,
ther y saa liiditt for-motte.
4. Thu thientte y myn faders gaard
for guld, peninge oc klæde:
thu forraade myn faders liiff
mett thynne falske reer.

5. I huger aff mig baade hender oc føder,
oc lagder myne øgen udstinge:
y giøre aff mig thett yncckeliiste mord,
mytt arme legomme kand thuinge.
6. Icke huger ieg aff tiig huercken hender eller føder,
eller lagder thyne øgen udstinge:
then haardeste død, ther thu kand taalle,
then liider thu for synderne thynne.
7. Liide thii Ranne aff Roskylde udt, t,
hand wred synne hender saa saare:
alle thii fruer, y staden wor,
thii fælde for Ranne thaare.
8. Ther hand kom for uden then bye,
hand saa then steyle opstande:
Christ vocte y-huer danne-konne barn
fra sliig høffueliig wande.
9. Nu beder ieg alle thysse danne-falck,
som her er saffnit paa heede:
en pater-noster for myn siell,
thett Gud for-lagde mig syn wrede.
10. Hagde ieg nu enn fuld-tro ven,
mytt budskaff wylde bære
tiill Kiistin-lylde, mitt hierttens-kiere,
oc bede hende leffue mett ære.

En lika forståelig text kan på samma sätt som ur B fås ur de genomgående sexradiga C och D.²⁰ Det framgår, att raderna 5 och 6 saknar betydelse för visans innehåll, för berättelsens framskridande. De utgörs av intetsägande tillägg. Detta faktum sammanställt med den nämnda rimbristen mellan rad 6 å ena sidan, raderna 2 och 4 å den andra, vill jag ej tillskriva slumpen utan syns mig peka på att visan från början varit fyrradig och kanske inte så olik den ovan återgivna texten i tio strofer. Raderna 5 och 6 kunde i så fall vara ersättning för ett tidigare omkväde.

²⁰ Det bör påpekas, att interpunktionen, som någon gång kan synas strida mot denna min uppfattning (t. ex. i D, strof 2) är Svend Grundtvigs (jfr Vedels egen i Hundredvisebogen II:36).

Min hypotes är således den, att visan från början varit fyrradig och kanske inte omfattade mera än tio strofer. En senare poet har så omarbetat den till sexradig genom att låta omkväderna varieras efter stroforna och anslutas till de fyra första raderna i respektive strof som variation av eller parallellformulering av deras innehåll eller för att fördjupa stämningen genom en pregnant bild. Ett exempel på det sistnämnda är de rader, där Rane inför sin förestående död yttrar:

Ieg skall mig y affthen bortt
theñ mørcke stye oc lange,

rader som anger stämningen på samma sätt som ett bra omkväde kan göra.

En fyrradig och en sekundär sexradig version av Ranevisan torde sedan ha existerat sida vid sida. B illustrerar skrivarens förvirring över detta förhållande.²¹ Även i A finns spår av kännedomen om den sexradiga formen (i stroforna 35 ff).²² Då emellertid fyrradiga strofer ingår redan i den äldsta texten, B, som är ett par decennier äldre än den rent sexradiga formen, först dokumenterad i Köpestadvisan, finns det föga anledning att tro på åsikten att Anna Basse skulle ha omarbetat en sexradig visa till en fyrradig. Hennes arbetsmetod belyses bra av DgF 148, visan om Ranes giftermål. Jämför man hennes version av denna visa med den andra text vi känner av den, en i den s. k. Svanings handskrift, visar det sig, att båda är hållna i samma strofform — tvåradig strof med mellan- och slutomkväde (2 a) — och har samma omkväden. Skillnaden är, att Anna Basses text är mångdubbelt längre, uppenbarligen genom att den försetts med inskott av lån- och schablonstrofer samt troligtvis av rena tilldiktningar. På liknande sätt är det nog med hennes text av DgF 149.

Något bindande bevis kan inte framföras varken för Brix' åsikt eller för den hypotes jag här förfäktat. Min framställning bör åtminstone ha visat, att problemet om Ranevisans ursprungliga form inte låter lösa sig så lätt som Brix menade.

²¹ De tre fyrradiga stroforna i B (1, 5, 6) återfinns alla i A (1, 24, 26).

²² Möjligen också i strof 1, där det dock mycket väl kan förhålla sig så som Grundtvig antog, dvs att vi här har den fyrradiga strofformen med det därtill hörande omkvädet.

Att balladformen haft förmåga att påverka och förändra visor av annan typ är tydligt. Man kan se det i en visa som "Kongedatteren og Løven"²³ och i viss utsträckning också i andra visor vilka liksom denna är av tyskt ursprung, t. ex. "De två konungabarnen". Kanske är det symptomatiskt att det här gäller berättande visor av främmande extraktion. Om nordiska visor i sexradig eller annan balladfrämmande form någonsin omarbetats i anslutning till balladen måste sägas vara ovisst.

²³ Jfr härom mina uppsatser Ett Pyramus och Thisbe-motiv i Sverige (Arv 1961, också som Meddelanden från Svenskt visarkiv 15), s. 80 f, och Äldre deutsche Lieder in schwedischer Überlieferung (Jahrbuch für Volksliedforschung IX = FS Erich Seemann 1964), s. 46—51.

EFTERSKRIFT

Detta *Meddelande* har en speciell tillkomsthistoria, och inte minst av bibliografiska skäl måste denna förklaras.

Ursprunget till denna lilla skrift är de undersökningar av rimförhållandena i svenska ballader jag vid mitten av 1960-talet företog med tanke på mitt arbete *Svensk balladtradition*. Då det efterhand stod klart, att detta verk fick delas upp på två volymer — del I framlades som doktorsavhandling 1967, del II börjar bli klar för tryckning — fördes redogörelsen för rim och stroformer till del II. Men emedan avsnittet visade en tendens att bli allt omfångsrikare och få en alltmera samnordisk karaktär, ansåg jag det lämpligt att bryta ut delar av detsamma för separat publicering. En uppsats med titeln *Manliga och kvinnliga rim i den nordiska balladtraditionen* lämnades hösten 1970 till tryckning som Meddelande från SVA 29 (korrektur av omslaget finns alltså i SVA). Just då utkom emellertid Gun Widmarks uppsats *Om rimvanor i västnordisk och dansk balladdiktning* (i Fröðskaparrit 18, festskrift till Chr. Matras 7.12.1970, Tórshavn, s. 259—274). Enär min uppsats till innehåll och resultat var ytterst lik professor Widmarks — tillkommen helt oberoende av mina forskningar — syntes det mig oförsvarligt, särskilt av ekonomiska grunder, att publicera den i befintligt skick. Den gavs därför ett delvis annat innehåll och en annan, paragrafindelad uppbyggnad samt baserades på en ytterligare fördjupad materialgenomgång. För den sistnämnda fick jag våren 1971 mycken och god hjälp av medarbetarna vid SVA. Ett manuskript med ny titel låg färdigskrivet 1972; det är detta som nu äntligen, med smärre justeringar men med desto större försening, publiceras. Förseningen är främst orsakad av brist på tid för mig och på pengar för SVA — arkivets lokalbyte 1975 krävde sin tribut. Därtill kommer, att jag gett arbetet med *TSB* företräde. I år har jag inväntat *TSB*:s färdigställande — den utkommer inom någon månad — även för att i förekommande fall kunna hänvisa till *TSB*-nr.

Hela tiden sedan 1970 har nr 29 i SVA:s Meddelanden reserverats för denna skrift. På omslaget till följande nr har stundom optimistiskt angetts det beräknade tryckåret för detta (1971, 1973, 1976), i några fall mera försiktigt "Under tryckning". Det är med lättnad jag nu ser denna lucka i serien fylld. Jag vill å andra sidan hota med att fortsättning följer i några kommande häften; försiktigtvis anger jag nu inte tryckår för dessa.

Stockholm den 12 december 1977

Bengt R. Jonsson

SVENSKT VISARKIVS HANDLINGAR

1. B. R. JONSSON: Svensk balladtradition. I. Balladkällor och balladtyper. With a summary in English. Svenskt visarkiv, Stockholm 1967. Pris kr 110: —, inb. kr 140: —.
2. MARGARETA JERSILD: Skillingtryck. Studier i svensk folklig vissång före 1800. With a summary in English. Svenskt visarkiv, Stockholm 1975. Pris kr 65: —, inb. kr 90: —.

SKRIFTER UTGIVNA AV SVENSKT VISARKIV

1. K.-I. HILDEMAN: Medeltid på vers. Litteraturhistoriska studier. With summaries in English. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1958. Utsåld.
2. Om visor och låtar. Studier tillägnade SVEN SALÉN 7 november 1960. Svenskt visarkiv, Stockholm 1960. Utsåld.
3. M. REHNBERG: Blå välling — sur sill. Vällingklockor och vällingsklocksramsor. Nordiska museet, Stockholm 1967. Säruppl. Pris kr 24: —.
4. OTTO ANDERSSON: Finländsk folklöre. Tidig kalevalaforskning — Finlandssvensk insamlingsverksamhet. Svenskt visarkiv, Stockholm 1967. Pris kr. 25: —.
5. B. R. JONSSON, S. SOLHEIM & E. DANIELSON: The Types of the Scandinavian Medieval Ballad. Universitetsforlaget, Oslo 1978. Pris Nkr 85: —.

MEDDELANDEN FRÅN SVENSKT VISARKIV

1. U. P. OLROG: Svenskt Visarkiv. En orientering om en ny institution. With a summary in English. 1954.
2. K.-I. HILDEMAN: Ballad och vislyrik. 1955. 2 uppl. 1967.
3. N. DENCKER: Svenskt Visarkivs sångleksregistrant. With a summary in English. 1956.
4. S. G. HANSSON: Gustav Schedins visa från Dalupproret 1743. 1956.
5. E. DAL: Scandinavian Ballad Research since 1800. 1956.
6. N. DENCKER: Wallmans samling. En förlorad samling svenska sånglekar. With a summary in English 1957.
7. H. TOLDBERG: Den danske rimkrønike og folkeviserne. 1958.
8. N. DENCKER: Kung Orre skulle till gästabad fara. Avec un résumé en français. 1958.
9. N. DENCKER: Domaredansen. With a summary in English. 1958.
10. G. HENNINGSSEN: Vedel og Syv boktrykkerne. 1959.
11. S. EK: Visan om liten Ingas barnsäng. With a summary in English. 1959.
12. B. R. JONSSON: August von Hartmansdorff som balladsamlare. 1960.
13. OTTO ANDERSSON: Om kvarnsånger. 1960.
14. ALFHILD FORSLIN: Sveriges Radios magnetofoninspelningar av svensk folkmusik i Finland 1957, 1960.

MEDDELANDEN FRÅN SVENSKT VISARKIV

(forts.)

15. B. R. JONSSON: Ett Pyramus och Thisbe-motiv i Sverige. With a summary in English. 1962.
16. E. DAL: Scandinavian Ballad Research Today. 1962.
17. Smärre bidrag till folkviseforskningen I—III. Av Mogens Jensen, E. Dal, L. Vargyas. 1963.
18. AAGE JØRGENSEN: Folkeviseproget. 1964.
19. ALFHILD FORSLIN: Balladen om riddar Olof och älvorna. En traditionsundersökning. With a summary in English. 1964.
20. OTTO ANDERSSON: Tre finlandssvenska vissångerskor. 1965.
21. J. LING and M. JERSILD: A Method of Cataloguing Vocal Folk Music. A Description of the System Used at the Svenskt Visarkiv. 1965.
22. U. P. OLROG: Visorna från Nötö. Synpunkter kring ett inspelningsprojekt. With a summary in English. 1965.
23. OTTO ANDERSSON: Upprepningsstrofen i levande balladtradition. 1968.
24. ALFHILD FORSLIN: Greta Dahlström som fältforskare i Svenskfinland. 1968.
25. IØRN PIØ: Overnaturlige væsner i nordisk balladetradition I. 1969.
26. ALFHILD och GUN FORSLIN: Ett underligt djur i vår Herres hage. 1970.
27. IØRN PIØ: Overnaturlige væsner i nordisk balladetradition II. 1970.
28. NILS AFZELIUS: Bellman som folklig författare. 1970.
29. B. R. JONSSON: Om stroffer och rim i den nordiska balladtraditionen. 1977.
30. E. DAL: Tyske, franske og engelske oversættelser af Færøkvæder. With a summary in English. (1970) 1971.
31. K. VINTEN: Folkevisens lyriske indledninger. 1973.
32. K. BOM: Danmarks norske Folkeviser. 1973.
33. CHRISTINA MATTSSON: »Vad säger svenska folket när dom får en sup? — Jo, jag tackar.» 1974.
34. IØRN PIØ: Julius Strandbergs skillingviseproduktion 1861—1903. 1974.
35. P. LINDEGÅRD HJORTH: Linköping-håndskriftet og »Ridderen i Hjorteham». 1976.
36. FR. SNEEDORFF-BIRCH: Danske Folkeviser og Melodier 1837. Med efterskrift av E. Dal. 1976.
37. E. DAL och N. M. JENSEN: F. L. Æ. Kunzens folkeviserharmoniseringar 1816. En facsimile med kommentar. 1977.
38. B. R. JONSSON: Kom följ med mej på sjöen ut. Till den svenska sjömansvisans historia. 1977.

Samtliga nr i serien *Meddelanden från Svenskt visarkiv* kan beställas genom bokhandeln från Svenskt visarkiv, Hagagatan 23 A, (S) 113 47 Stockholm med undantag av nr 1—11, 13—17, som är slutsålda. Priset per nr är kr 10: —, utom för nr 19, 29 och 37 (kr 12: —) samt nr 38 (kr 15: —).

ISBN 91-85374-02-4